

När folkskolan började.

Ur boken *Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän*
Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

När vår svenska folkskola nu som bäst håller på att omdanas och bli enhetsskola, kan det vara intressant att blicka tillbaka litet på dess historia och se hur det gick till i dess första skede. Mången tror kanske att folkskolan stod fix och färdig redan år 1842, då den första folkskolestadgan godkändes av riksdagen. Det bestämdes ju då, att minst en, helst fast folkskola skulle finnas i varje socken. Men så fort gick det inte på den tiden. Vi kan nog fastslå att den egentliga folkskolan inte är mer än hundra år gammal. Ja, en del socknar fick ingen ordentlig folkskola förrän under de sista årtiondena av 1800-talet. Därför finns det ännu på sina håll gamla människor, som inte har gått i skola mer än högst några månader i sin barndom på 1870–1880-talet.

Att folkskolan inte kom i gång ute i socknarna, så fort som man hade beräknat, hade många orsaker. En av dessa, och kanske den viktigaste, var motståndet från allmogens och främst böndernas sida, för att nu hålla oss till landsbygdens förhållanden. Många tyckte, att det var alldeles onödigt att kosta skola på allmogens barn, ty det hade gått bra förut utan skola, och då skulle det även gå bra i fortsättningen, ansåg man. Det var därför, det blev så svårt för prästerna, som i regel var ordförande i skolstyrelserna, att få upprättat skolor i socknarna och byggt skolhus. Bönderna ville inte släppa till pengar utan var uppstudsiga på stämmorna. Det må dock i sanningens intresse nämnas, att det också fanns mången "**ljusets bonde**", som t.o.m. donerade pengar till lärarelöner och skänkte timmer till skolhusbyggen. Därför blev det i en del socknar ganska väl beställt med skolundervisningen rätt tidigt.

Stängenäs hembygdsförening
Fotoarkiv Sven Rydstrand

Bro ca 1920
Den andra skolbyggnaden

Webbredaktörens anmärkning:

Den som till äventyrs funderar på varför det på föregående bild står ”Den andra skolbyggnaden”, rekommenderas att läsa Sven Rydstrands bok ”En gammal bohusslänsk folkskolelärare”.

Ett avsnitt ur denna finns att läsa i Sven Rydstrands artiklar:

”Den allra första folkskolebyggnaden vid Bro kyrka”.

En annan svårighet uppstod vid tillsättandet av lärare. Det var till en början ingen direkt uppsjö på sådana, ty seminarierna hade inte kommit igång förrän 1842, och då lärarelönerna var små, lockade inte lärarebanan så värst många. Till en början hade nämligen en lärare på landet inte mer än 33 riksdaler banco i årlig lön, och det var inte stort mer än en bonddräng kunde tjäna. Dessutom stod läraren inte särskilt högt i rang. Så värst lärd var han ju inte heller. Ett par års utbildning vid seminariet, gjorde att han kunde läsa och skriva skapligt och gav honom också litet insikt i övriga skolämnen, men en nutida folkskoleelev går nog förbi honom i lärdom.

Lantbornas avoghet emot folkskolan avskräckte också till en början många lärare att ta anställning på okända orter. Många ansåg, att det var syndigt att lära sig mer än katekesen och bibliskån, och när skolläraren ville undervisa i naturkunskap och geografi, blev det ofta stridigheter emellan honom och barnens föräldrar.

När det gäller den första folkskolan, är det många gånger oegentligt att tala om "skolbarn", ty många av eleverna var inte sällan nog så långt till åren komna, då de bevistade skolan. En del pojkar hade t.ex. redan exerceerat bevärning och kom till skolan därför att de ämnade gifta sig. De kunde nämligen inte få lysesedel av prästen, förrän de kunde läsa innantill skapligt och därtill rabbla katekesen utantill. Därför måste de gå några månader i skolan. Men längre än alldeles nödvändigt blev det säkerligen inte.

Det blev många gånger ett ganska drygt arbete för läraren att försöka plugga i dessa mestadels ointresserade unga män någonting. En del av dem kunde väl vara läraktiga, men de ledsnade tämligen så snart på det enformiga skolarbetet. Och då gav de sig i väg från skolan utan lärarens medgivande. Satte han sig till motvärn, blev det slagsmål, och då eleverna höll i hop emot läraren, var det inte så gott för denne många gånger att uppehålla disciplinen. Ibland kom också elevernas föräldrar och ville muta läraren med olika slags förnödenheter för att han skulle ge deras barn ett gott betyg inför prästen. Och det var ju inte så gott för läraren att säga nej till sådant. Han var ju mycket beroende av böndernas gåvor för att kunna klara sig ekonomiskt. Den lilla lönen hade inte räckt långt annars, men så långt möjligt ville han ju även vara rättvis. Därför blev det inte sällan strid, ibland med knytnävarna.

Skolan var ju ambulerande nästan överallt den första tiden, även om ett och annat skolhus snart byggdes. När undervisningen försiggick i gårdarna, var det inte så ovanligt att även skomakaren och skraddaren under sina visiter på ställena både arbetade och sov i skolsalen, som i regel utgjordes av gårdens största och bästa rum. Det blev då helt naturligt ganska svårt för en del av skolbarnen att riktigt följa med i undervisningen. Ty skraddaren kunde sällan hålla sig utan ville gärna sjunga visor, och skomakaren ville berätta historier från sina vandringar. De flesta eleverna ville tydligen också hellre lära sig skomakeriets och skradderiets mysterier än lyssna på lärarens torra utläggningar om Moses och Abraham m.m. Därför blev det ofta klen beställt med kunskaperna, och folk sade kanske inte utan skäl, att

den som gick i skola, den bara lärde sig att vara lat och blev oduglig. På så sätt var det inte lätt att kräva pengar till skolhusbyggen.

På denna tid arbetade folket mycket med hemslöjd i gårdarna. Det var inte ovanligt, att den kunde sitta en fyra, fem fruntimmer i ett bondkök och karda ull, spinna och väva. När skolan därför var kommen till gården, kunde det hända att mor i huset kom in i skolsalen och hade spinnrocken med sig. Hon ville naturligtvis höra på undervisningen, men samtidigt hade hon inte råd att sedera sitt arbete. Det kunde också hända att bonden själv en yrvädersdag kom in i skolan med ullkardorna i näven. Han skulle arbete inne, då han inte kunde göra något ute i skogen. Så ville han kontrollera undervisningen i skolan samtidigt, ty han kanske var med i skolstyrelsen. Att han störde skolbarnen, tänkte han kanske inte så mycket på. Skolläraren kunde ju inte gärna mota ut honom, ty det var ju på gårdsfolkets nåd som han och hans skola levde ännu så länge. Skolläraren hade just ingenting att säga till om annars i socknen, där det var bönderna som styrde och ställde.

Under sina första år var folkskolan fast knuten till kyrkan, under vars ledning den stod. Dess viktigaste uppgift ur kyrkans synpunkt synes också ha varit att förbereda för konfirmationen, och därför inpräntades katekesen i barnens minne, så att de kunde den utantill. Mången gamling minns säkert ännu, huru han som liten måste ha katekesen till daglig lektyr både då han vallade kor och då han sprang ärenden. Men ofta blev det blott minneskunskap, och man förstod inte så mycket av det man läste.

För t.ex. geografi- och biologiundervisningen m.m. hyste folk på denna tid stor förskräckelse. Många trodde, att sådant var villfarelse och ville försöka avhålla läraren från att undervisa i sådana ämnen. Men utvecklingen tog med tiden en annan väg. Det blev sålunda i stället katekesen, som försvann, och det har man nog ingen anledning att beklaga.

De uppgifter, som här lämnats från den första folkskolans tid, är till största delen hämtade ur min farfars berättelser och anteckningar från den tid under sista hälften av förra århundradet, då han var lärare i flera olika socknar i mellersta Bohuslän. Men de kan säkert gälla för nästan vilken ort som helst, ty förhållandena var nog i stort sett likartade över hela vårt land på den tiden.

